

Magyarország felfedezése

Fekete Gyula: Élünk magunknak?

Hadd kezdje a recenziens szubjektív vallomással: a Magyarország felfedezése c. sorozatnak ez eddig a legjobb, mert legközérdekűbb, s egyben a legnyomasztóbb, legszomorítóbb kötete. Aki ezt a könyvet elolvasta, átgondolta, az nem élhet, gondolkodhat úgy, mint előtte! Fekete Gyula **nemzeti létünk**, szocialista társadalmunk egyik legégetőbb, legfájóbb sebéhez nyúlt, megfogadva a költő intését:

„Kit nem hevít korának érzeménye,
Szakítsa ketté lantja húrjait.”

(Eötvös J.: Én is szeretném . . .)

Szűkebben értelmezve a jelen, tágabban a jövő gondjairól szól. Racionálisan, hűvösen fogalmazva arról van szó a könyvben, hogy ha nem változtatunk hathatósan a szemléletünkön, család és szociális politikánkon, akkor 20–30 év múlva krónikus munkaerőhiány fogja sorvasztani a termelést, a társadalmat. Más, érzelmesebb megközelítéssel: társadalmunk egy részében betegesen eluralkodott az önzés, az elidegenedés, a rövidlátó kispolgári hörcsög-harácsolás, amely cinikusan és olykor már agresszíven is ki akarja vonni magát a **társadalom** érdekében történő **közteherviselésből**. Erre a jelenségre még akkor is fel kell figyelniük, reagálniuk kellene, ha nem szocialista társadalomban élnénk. Az író – ez esetben a nemzet lelkiismerete „funkciójában” – a legnemesebb, (de nem éppen hálás . . .) kötelességének tesz eleget, amikor feltárja, megfogalmazza ezeket a jelenségeket. Hiszünk és reméljük, hogy ez a könyv eléri a célját és mozdít valamit a közvéleményen, hogy a Veres Pétertől olyan szépen megfogalmazott „népben – nemzetben” gondolkozzunk.

De nézzük hát miről is szól ez a könyv? Tulajdonképpen perirat, vitaanyag a Nők Lapjában 1970-ben az anyaság becsületéről, vállalásáról, az

utódok neveléséről stb. kiterebélyesedett vitáé. Már önmagában ez is, ti, hogy egy vita dokumentumai megmaradnak, nem sikkadnak el, nem issza be a közöny homoksvataga – érdekes és izgalmas. (Mert – valljuk be! – megszoktuk már kicsit, hogy vitatkozzatunk, olykor a gorombáskodásig is!, aztan marad minden a régiöben, a Duna csendesen folydogál tovább, az élet is.) Am ez a vita és a következtetések, amit levonhatunk, **le kell** vonnunk be- loie, nem kerüihet ad acta, hiszen a **létünkröl van** szó. Az anyaság fogal- máröl van szó, a nemzet reprodukciójáról, a jövőről. Ugy robbant ez a vita, mint a bomba. Fekete Gyula cikke kavicsként vonta maga után a szenvedé- lyes hozzaszólásokat, hogy olykor már el is feledkeztek az indító cikkröl és egymás szavába vágva tortyogva törtek elő az eddig szinte ismeretlen (és ellenoriznetetlen inaulatok). Meghökkenő és elszomorító dolog ez – no nem a vita **tenye**, de sok hozzászóló **érve** és eltorzult **hangja** –, hisz az anya togalma eddig minden társadalomban és kultúrában tabu és szent volt. Tegyük hozzá, hogy **nem** a biológiai praktikizmus miatt, amivel sok „anti- anya” (micsoda szörnyszülött szó!) csütolja „anyanyúlnak” több gyereket is vállaló nembéli társait, hanem éppen az **áldozatvállalásért**, azért az utánöz- hatatlanul **többért és másé t**, ami ki és fölé is emeli a dolgát végző férfiak közül. Mert lehet vitatkozni azzal az elmélettel, miszerint a férfi a **nemzet**, a nő a népfenntartó erő (idealista íze van), de azt nem lehet vitatni, hogy a legtöbb gyereket nevelő anyák áldozata nélkül elsorvad, széthullik a család, szetzilálódik, demoralizálódik a társadalom is. Az anya áldozata a legtisz- tább, mert vértelen áldozat, az anya „önzése” a legnemesebb önzés, mert adakozó. Szándékosan időzünk ennyit ennél a témánál, mert az Anya meg- becsülése, az utódok nevelése – s ez a könyv újdonsága, nagy figyelmez- tetése! **gazdasági ügy is, társadalmi ügy, nemzeti ügy**. Vegyük sorra!

Gazdasági ügy a **jelenben, mert**: a gyerekek **száma** egy családon belül **ma** az a tényező, amelyik legerősebben **determinálja** az életszínvonalat. Egy- szerű, fejben végzett osztással kiszámítható, miért: ahol több gyerek van, kevesebb jut egyre. Gazdasági ügy lesz a **jövőben is**, mert ha fogy a kereső- képes, produktív korú lakosság, akkor ez **visszahat** a termelésre, nagyobb terheket kell vállalniuk a mai kisszámú gyerekeknek, amikor munkába lépnek. (El kell tartaniuk az egészségtelenül nagyszámú nyugdíjasokat – **minket!** és a saját gyerekeiket is.) Óhatatlanul lemaradunk a versenyben az egészsége- sebb, népesebb, szaporább nemzetek mellett.

Mindezekből következik, hogy ez a jelenség (a kis szaporulat) már ma is társadalmi ügy, a társadalomnak sürgösen be kell avatkozni. Hogyan? Igaz- ságosabb elosztással! Ezen a ponton a vita (és Fekete Gyula) újabb elméleti értékű tanulsággal szolgál. A javak elosztásánál ma már nem lehet **csak** a termelésben elért eredményeket figyelembe venni. Azaz nem fogadhatjuk el azt az elvet, hogy a munkában bennefoglaltatik az **utódok** nevelésének a költsége is. Ezt az elvet már a kapitalista társadalomban is revidéálták (pl. Franciaország), belátva, hogy az utódok létrehozása, nevelése az **össztársa- dalom** érdeke. Igazságtalan tehát, ha a **terheket csak** a szülők vállalják! A jövedelem elosztásának olyan új, **szocialista** módozatait kell kidolgozni, ame- lyik **nem** hozza hátrányos helyzetbe azt, aki vállalja a több gyerek nevelésé- nek **egész embert** igénybevevő gondját! (A X. kongresszus már ilyen értele- men tárgyalta a kérdést.) A gyereknevelést egyenértékűnek kell tekinteni a

közvetlen termelőmunkával és meg kell adni a nőnek a **választás jogát és lehetőségét**, hogy melyiket választja. Itt lép át a vita morális síkra. Sok hozzászóló egyszerűen helytelenül értelmezi az emancipációt, amikor az anyaságban valamiféle degradáló „nősténységet” lát. Az erkölcsi értékrendszernek és ízlésnek képtelen ficama ez, amely éppen azt vitatja el a NŐ-től, ami **alapvető** hivatása lenne. Amikor alapvetőt mondunk, akkor nem valami szülei kényszerre gondolunk. De nem ismeri vagy félreismeri a nő biológiai-pszichológiai „ráhangoltságát”, elhivatottságát, aki éppen a gyermeket akarja kiiktatni az életéből. Alig van vagy talán nincs is olyan **munka**, mint a nők jobban el tudnának végezni, mint a férfiak. Csak egyfajta hamis tudat az, amelyik **verseny társnak** tekinti a két nemet a munkában. Van viszont egy terület, ahol a férfi béna és suta: ez a kisgyermek. Itt egyszerűen „versenyképtelen”. Magyarán éppen az anyaság az, ami a férfi fölé emeli a nőt, ahol feltétlen tiszteletet érdemel. Amelyik nő tehát az anyát csúfolja, az anyaságot degradálónak, lealacsonyítóknak mondja: tulajdonképpen az emancipációt vonja kétségbe. Igen de az anyaság nemcsak biológikum, hanem nevelés kérdése is. Erre is figyelmeztet ez a könyv! A szülőképes nőt (aki 45-ben született az ma 27 éves . . .) már **ez** a társadalom, a mi iskolánk nevelte. Eltekintve a protokoll-jellegű, kötelességizű NŐNAPOKTÓL, ANYÁK NAPJÁTÓL, megtettünk-e mindent, hogy a felnövekvő nemzedéket tudatosan **felkészítsük** arra, hogy ők is **szülők** lesznek? „Igen, ez tulajdonképpen a család, a szülők feladata lenne” – mondja az iskola. Csakhogy a család – ahol a nő dolgozik, válságban van. Még a szexuális nevelés is csak vitatéma, az iskola egyszerűen **nem meri**, és nem is **tudja** vállalni. (A pedagógusok maguk is felkészületlenek erre és **félnek** a közvélemény **álszent**, prüd haragjától.) Holott ma már nyilvánvaló, hogy **több** kell. Társadalmi szinten kell megoldani a morális nevelést is – és nem csupán a gyerekekét néhány hozzászólás tanúsága szerint! Nagyon helyesen mutat rá Fekete Gyula a vitát értékelve arra a sajnálatos jelenségre, hogy a társadalom nem kis rétegének egyszerűen nevetséges és gyűlöletes mindenféle áldozatváltás. Az erkölcsi értékeknek olyan mértékű devalválódásáról van szó, amiről beszélni kell. Ebből fakad, ezzel magyarázható az a felelőtlenség és az a sajnálatos negatívum, amellyel elsők vagyunk a világranglistán: **a válások, az abortusz, az öngyilkosság és az utolsó az élveszülések számát tekintve!** Anélkül, hogy dramatizálnánk a kérdést elgondolkodtató, hogy ez a nép, amely 1000 év alatt túlélte a tatárt, törököt, németet, éppen most, amikor kezébe vette a sorsát, amikor addig nem ismert lehetőségek nyíltak meg előtte, most veszítené el a lába alól a talajt? Fekete Gyula tényanyaga, okfejtése lehangoló – önmagában. De még lehangolóbb lenne, ha nem lett volna ez a vita, nem születik meg az a könyv. Mert a „párjával” (Gergely Mihály: Röpirat az öngyilkosságról), a józan, mérlegelő ész szavával a szépíró érzelmi töltésével figyelmeztetnek, mozgósítanak. Igazolják a marxi tételt, miszerint a társadalmi jelenségek igenis leírhatók, törvényszerűségei, tendenciái megfogalmazhatók és e törvények ismeretében a társadalom **alakítható**. A gazdasági erőforrások átcsoportosításával, az iskola, a sajtó, a rádió, a tv. tudatformáló erejének igénybevételével igenis elérhetjük, hogy több gyermeket vállaljunk, **vállalhassunk**, hogy kevesebb abortusz, öngyilkos, megkeseredett, ma-

gányos ember legyen Magyarországon. Ezt a könyvet „kötelező olvasmányá” kellene tenni minden gyakorló pedagógusnak, gazdasági és kulturális életünk vezetőinek, minden mai és leendő szülőnek, hogy végre megtanuljunk és elkezdjünk valóban „népben – nemzetben” gondolkodni.

(Szépirodalmi K. Bp. 1972.)

Kunszabó Ferenc: Sárköz

Ha valaki figyelmesen olvasta Kunszabó Ferenc előző kötetét (Parázson pirítani, Magvető K. Bp. 1970.) nem tartja meglepőnek, hogy a Magyarország felfedezése c. sorozatban éppen a Sárközről ír. A „Szekszárdi kísérlet” c. riportjában olyan jelenségről tudósít, amit nem itt találtak ki, de itt próbáltak ki először Magyarországon, éppen a Sárközben. A téma azóta sem „hagyta nyugodni” a szerzőt, „utána járt a dolgoknak”, pontosabban körüljárta, több oldalról is megvizsgálta a jelenséget. Ennek eredménye ez a könyv. Sárköz valóban „megérdemli”, hogy írjanak róla (írtak is róla sokan – nagy irodalma van). Két sajátos vonása: az egyke és a népművészet mindig is országos hírű volt. Erről írtak a legtöbbet a tájról szólván. Kunszabó Ferenc nem azért utazott oda, pontosan nem **csak** ezért. Módszere sokoldalú. Mindenekelőtt áttekinti a tájegység történelmét: Hogyan alakult ki ez az összetéveszthetetlenül markáns-vonású népcsoport? (A tárgy ismerete: a tárgy történetének ismerete – mondja Hegel). Izgalmas téma már ez is, mert Sárköz történetében nyomon lehet követni a Duna-mente 1000–1500 éves múltját a rómaiaktól napjainkig. Mert mindig élt ember a jól termő dombokon, dunai ártereken, Gazdag élet volt itt, virágzó falvakkal, városokkal. Ma már nehéz, mert csak a sajnálatosan kevés levéltári adattal lehet dokumentálni, hogy a magyar gazdálkodás, a magyar kultúra milyen gazdag is volt ezen a vidéken (és máshol is az országban), mígnem az országot ért többszöri sorscsapások el nem pusztították, el nem **sorvasztották, vissza nem szorították.** (Még történelmi romjaink is csak elvétele, „szerencsésen” maradtak meg!) Sárköz ennek a menekülő, saját lehetőségei alá szorított életnek a produktuma és történelmi vetülete. A török (később a német) elől a Duna menti mocsarak közé menekült, elpusztult falvaiból a maradék lakosság és ott lappangott, tengődött egészen a Duna szabályozásáig. A történelmi kényszerűség alakította ki a sárközi ember sajátos életszemléletét, temperamentumát, intellektusát. Életben maradni valahogy, ha már gyarapodni fejlődni nem lehet. Így lett konzerváló, megtartó a magyar kálvinizmus is. Egy adott történelmi korszakban és helyzetben már a pusztta **megmaradás** is produktum.

Sárköz sajátos tragikumuma az, hogy a Duna szabályozása után is (nagy és bőven termő területek szabadultak fel így) megmaradt Sárköznek. Ami eddig **megtartotta**, most az **akadályozta** meg, hogy tovább lépjen. Avagy nem így kell-e felfognunk a „népbetegség” egyikét is? Tartani egy bizonyos életnívót, megőrizni azt, amit apáink hagytak ránk és nem törekedni arra, hogy a gyerekek számával, újabb vagyon szerzésével gyarapodjunk. (A sárközi példa szomorú előfutára volt a mai egyke vagy egy se szemléletnek. Az ő gyerektelenségük és a mai nagy gyerekihiány egy töről fakad: nem veszélyeztetni egy már elért életnívót!) Kunszabó Ferenc pars pro toto Sárpilisben vizsgálja az egész „Sárköz komplexumot”. Ez a legkisebb és a legorthodoxabb sárközi település pozitíve is, negatíve is. Ami nem fejlődik, stagnál: az pusztul. Sárpilis lakossága csaknem 200 fővel csökkent az elmúlt tíz év alatt. Sok oka, összetevője van ennek. Itt az okokat vizsgálva „lendül át” Kunszabó az általánosba. Mert falvaink apadása, elöregedése nem csupán sárközi jelenség! A szociográfust izgatja ez a folyamat. Egészséges-e ez? Nietzsche azt mondja, hogy ami lemenőben, pusztulóban van, azon taszítani kell, hogy hamarabb pusztuljon. A születő újat és erőset kell segíteni. Elfogadhatjuk-e az idealista német heroikus pesszimizmusát? Belenyugodhatunk-e, hogy egy történelmi folyamatban – amely törvénytörő – emberi értékek pusztulnak el jóvátehetetlenül? Kunszabó vallja és az olvasót is magával sodorva töprengésre készíti, hogy meg kell fordítani a nitzschei tételt, harcosan optimistának kell lennünk. De még ez is kevés! **Alkotó** módon bele kell szólnunk a történelmi folyamatba, ami a **tudatos** embernek már **nem lehet** fátum. Sárpilisről és általában a magyar faluról szólván el kell **döntennünk**, hogy mit is akarunk. Tény, hogy a gépesítéssel, a kemizálással, a racionális munkaszervezéssel hatalmas munkaerőfelesleg keletkezik a falvakban. Ez a jelenség **önmagában** pozitív és elkerülhetetlen is. Támogatni, erősíteni is kell. De mi legyen az elhagyott, elnéptelenedő falvakkal? Feltétlenül jó-e, ha mindenki a városba törekszik növelve városaink túlzásfoltosságát, akuttalásproblémáit? Meg kell-e várnunk a nyugaton máris észlelhető visszaáramlási folyamatot? Elég gazdagok vagyunk-e ahhoz, hogy míg a falvakban teljesen jó házak állnak üresen, kalitkányi lakásokkal vagyunk kénytelenek egyelőre enyhíteni a lakás-gondokon? Nem lehet ezt a két folyamatot (a falu elnéptelenedését – városaink egészségtelen, mert **hirtelen** felduzzadását) enyhíteni, összehangolni? Ezek csak kérdések hiszen nem a szociográfus dolga a megoldás keresése. De időben figyelmeztet! Annál is inkább, mert észlel egy másik sajátos (nem csupán sárközi) jelenséget is, amit divatossá vált szóval **elidegenedésnek** nevezünk. Sárközben nem új jelenség ez. Az egykével, a viszonylagos mozdulatlansággal már régebben a magyar társadalom perifériájára szorult Sárköz. Az ötvenes években aztán felgyorsult az idő. A kulák-mizéria, a tsz szervezések ügyetlenségei bizonytalanná, mármár talajtalanná tették a sárközi parasztot. Az évszázadok alatt kialakult faluközösség **hirtelen**, átmenetek nélkül **felrobbant**. Kunszabó finoman és sokoldalúan elemzi ezt a jelenséget. Bemutatja, hogy a falu tradíciói osztályjellegűek voltak ugyan, de rendkívül sok pozitív és demokratikus elemet is tartalmaztak. Sárpilisben. Az ötvenes években ez úgy hullt darabokra, hogy **nem alakult** ki helyette más, jobb. Amíg valamikor a falu (törzslakossága, a virilisek) a **magukénak** érezték a falut, a közügyeit is, most nagyfokú **közöny**

tapasztalható a közügyekkel szemben. A falusi ember elfogadja, megszokta, hogy **mások** („a járás!”) döntenek lakóhelye fontosabb ügyeiről. Nem mindenki reagál egyformán. A fiatal munkaeö **java szökik** a faluból, mert ha már nem az övé a falu, akkor csábítóbbak a komfort, a város civilizációs, kulturális **lehetőségei**. Az otthonmaradók a tsz-ben is átélik az elidegenedés sajátos változatát. Kunszabó felismeréseire itt különösen oda kell figyelni! Miért idegenkedett a magyar paraszt a tsz-től? Félt az ismeretlentől, téves elképzelései voltak, stb. — hangzik a frázis-szerű válasz. Kunszabó „utána járt” ennek is. Többről van szó! A paraszt a földdel, a természettel, az adóval való birkózása közben **azonosult** a munka tárgyával és céljával. A szerző saját gyerekkori élményeit is felelevenítve olykor líraián, máskor kérlelhetetlen logikával bebizonyítja, hogy az **egész** parasztság kizsákmányolt volt: a középparaszt is, az uradalmi béres is. Mégis a kisparaszt „hajtotta magát”, a béres orra verte az ökröt, hogy lassabban ballagjon. Miért? Több oka van. A béres **csak egy** munkafolyamatot **végezhetett**, az egész gazdaságot nem **tekinthette át, másnak** dolgozott, nem volt **érdekelve**, nem volt **előtte távlat**. A kisparaszt mindent maga végzett, illúziója volt, hogy maga szabja meg a célt, (pl. több földet vásárolhat, gazdagabb lesz, jobban élhet stb.) Ezzel is magyarázható, hogy az uradalmak népe rögtön és lelkesen elfogadta a tsz-t, mert ha munkafelfogásában nem is, de **életszínvonalában azonnal** pozitív változás állt be. A kisparaszt viszont nehezen törődött bele abba, ezentúl nem látja át az egész munkafolyamatot, csak **egy részét** kell végzenie. Ez még akkor is megviseli, ha az **életszínvonala** közben lényegesen emelkedett! Ez a felismerés készítette a Szekszárdi Állami Gazdaság vezetőit arra, hogy merészen kísérletezzenek. Rájöttek ugyanis, hogy **pusztán** anyagi ösztönzőkkel (normarendszer: több munka = több pénz) már nem lehet a rejtett (fizikai, de főleg szellemi, lelki) tartalékokat mozgósítani. Humanizálni kell a munkát, oly módon, hogy a dolgozókat is bevonják a döntések meghozatalába, felelőssé teszik. Csak az adott technológia, termelési stb. feltételeket szabják meg: a munka megszervezését, végrehajtását már a közösség, a komplex-brigád oldja meg. Az eredmény meglepő és a gazdaság vezetőit igazolja. A rezignált, mindenre bólintó sárközi ember szárnyakat kapott, „önmagát multa felül”. Itt értelte, érezte meg, hogy mit is jelent a szocializmus. Élvezi a nagyüzem **előnyeit** (gazdaságos, könnyebb munka, termelékenyebb, stb.), de megőrizheti individuumát is, nem csupán fogaskerék a gépezetben **Ez** az a pont, ahol a szocialista nagyüzem **több és más**, mint a profithajszoló, a profitnak mindent alárendelő kapitalista gazdálkodás. Sárköz, a magyar paraszt, de az egész szocialista gazdálkodás egyik lehetséges modellje lehet a szekszárdi kísérlet. Nagyüzem: magas fokú technika, gazdaságosság, termelékenység és humánus. Ehhez azonban a feltételeket külön-külön is meg kell teremteni. Az embert **érdekeltté** kell tenni a lakóhelyén, a munkájában, meg kell teremteni az értelmes és örömmel végzett munka lehetőségét, becsületos sikerélményhez juttatni — s akkor nem idegenedhet el. Célja, tartalma van az életének.

A részből indult ki Kunszabó, de eljutott az egészhez. Sárköz, a parasztság problémás részei **egész** társadalmunknak. A szociográfus elemez, feltár, gondolkodtat. Cselekedni nekünk kell.

(Szépirodalmi Kiadó, 1972.)

Horpácsi Sándor

Galgóczi Erzsébet: Kinek a törvénye?

Galgóczi Erzsébet azt vallotta egy interjúban, hogy nem a parasztot kívánja ábrázolni, hanem **az embert** – történetesen a falun élőt, mert paraszti környezetben szerezte legtöbb ismeretét a társadalom mozgásáról, alakulásáról, a régi és az új összeütközéséről – az emberről. A valóság ihlető felszólítására hol forradalmi türelmetlenséggel, hol megértő türelemmel válaszol. Írói magatartásának éppen ez a kettőssége igazolja szándékai nemességét; a történelmi ezerév és a közelmúlt arra kényszeríti a parasztsággal törődő író (és egyáltalán: értelmiségit), hogy lélektani szorítóban érezze magát. A magyar parasztság ezeréves múltja forradalmi türelmetlenségre ingerlő; a forradalmi türelmetlenség túlzásait, túlkapásait és bűnös torzulásait viszont – a fordulat éve utáni időszakban – csakis a megértés, a türelem orvosolhatta. Ismét Galgóczi nyilatkozatából idézek: „A paraszt nem azáltal válik közösségi termelővé és közösségi gondolkodású emberré, hogy kényszerűen elzárják a magángazdálkodás minden lehetőségétől, hanem úgy, hogy a gyakorlatban bizonyosodik meg a kollektív gazdálkodás fölényéről.”

A forradalmi türelmetlenség könyörtelen valóságlátásra, a megértő türelem részvételtől emberábrázolásra ösztönzi az író; e két jellegzetessége azonban nem külön-külön, hanem együtt érvényesül. A sorsok és élethelyzetek kíméletlenül pontos föltárása kelt részvétet az olvasóban, s a szánni való emberek sorsát átélve érezzük kegyetlennek, szépítés-mentesnek. Minden írói műben annál több a kegyelem, minél kevésbé kegyelmez a szerző a tényeknek.

Nemcsak az írói magatartást jellemzi könyörtelenség Galgóczi novelláiban. A **történetekben** is meglehetősen gyakori a krudélitás, a testi-lelki durvaság. Ime néhány jellegzetes motívum az elbeszélésekből: háború, nyomorúság, felgyújtott ház, novabor, részegség, vulkánzó ösztönök, emberre sújtó balta, vasvilla az **Orbán Teca házá**-ban; pálinka, főbelövés, nemi erőszak az **Éjszaka, két katonával** című novellában; nyomor, szabotázs, tűz, öngyilkosság a **Szilvalekvár**-ban – és folytathatnám a fölsorolást ebben a modorban. Természetesen szándékos – és torzító – kiemelés ez, hiszen összegyűjthetnénk akár ugyanezekből a novellákból derűsebb, meghittebb motívumokat is. Mégis elmondhatjuk, hogy csipősen fűszeres, sűrű, sokszor nyomasztó hangulatú, komor, végzetszerű írások ezek. Hasonlóan, mint a nagy történelmi korszakváltások drámai művei. A szereplők élet és halál, emberség és embertelenség határán döntenek, buknak el, vagy tisztulnak meg. Végletesen kiélezett helyzetekben látjuk őket. Az egzisztencializmus műszavával: **határhelyzetben**. A korszakváltást magányosan, tanácstalanul, szorongva és rettegve érzik meg, s följazott szenvedélyeiktől elvakulva cselekszenek, körültekintésre képtelenül rohannak a pusztulásba, vagy taszítanak másokat a halálba, hogy aztán ők maguk erkölcsileg roppanjanak össze.

Úgy tetszik tehát, mintha Galgóczi azon írók rokona volna, akik a fokozott ösztönéletet vizsgálják, s hőseiket – mint például az amerikai Faulkner vagy olykor Steinbeck műveiben – az ösztönök vak erői sodorják kiszámíthatatlan és tragikus tettekbe. Galgóczi hősei azonban nem az **action gratuite** „mélylélektani”, azaz inkább irodalmi játékszabályai szerint cselekszenek. Kétségtelen: ahogy ő látja a paraszti életet, abban van valami baljóslatú és tragikus, valami ezeréves átok. De ez a **társadalomtörténet**, s nem egyszerűen a mélylélektan átka. A világháborús témájú novellákban, a parasztemberre héjaként lecsapó amerikai vadászgép, a fölgyulladó nádfödelű ház képe, a nemzedékek közt támadó, fenyegető szakadék, az önéletrontásba, öngyilkosságba hajszoló magány – mindez sok évszázados folyamat szükségszerű következménye: ide vezetett az ezerév, s a közelmúlt ide engedte vezetni az ezerévet . . .

E tragikus történetek mégsem borúlátóak. Nem rágalmazzák meg olyasféleképpen az embert, hogy szervezetében vagy lelkében hordozza önrontó indulatait; csak a társadalom teremtette körülmények rontanak – vagy javítanak – az emberen. A falusi fiatalok nem azért verődnek bandába, magányos asszonyokon rajtaütő, erőszakoskodó galeribe a **Valahol fények** című elbeszélésében, mert követelődző démonokat hurcolnak magukban; a nemiség nem démon, hanem emberiesíthető adottság. Az istenhátamögötti puszta nincsen társasélet, nincsen közvélemény, emberformáló és nevelő közösség – még közbiztonság sincsen, s nem a bűnnek lesz **híre**, hanem az erőszakoskodók áldozatainak, a magányukban kiszolgáltatott asszonyoknak.

A kötet egyik legszebb novellája, **A kiskatona pénze** is szemléletes példa a tökéletes **action gratuite**-mentességre, a cselekmény motiváltságára, s a lélektani konkrétságra. Egy szegény parasztasszony katonafia régi, kopott ünneplőjében temeti el rákban-meghalt urát. A kiskatona, amikor ezt megtudja, anyjára támad: hogy földelhette el egyetlen ruháját? Kiderült: a fiú a ruha béléésébe varrta titkon, keservesen összekuporgatott huszonötezer forintját. Exhumáltatja a holttestet: ragaszkodik a pénzéhez. Anyja nem tudja elviselni fia eldurvulását: a kútba veti magát. Nincs itt szó **érdek nélküli cselekedetről**: a fiú minden szavának, tettének, indulatának mélyén határozottan kitapintható érdek munkál. Erkölcsi és anyagi kiszolgáltatottsága szinte maradéktalanan magyarázattal szolgál bukására. Ez a novella ékeskedik a legtöbb stiláris leleménnyel is. Lírai hangulatteremtő erővel vezet a föl-emelkedni **még és már** képtelen emberek világába: „A hegyek felől sűrű, alacsony felhők gomolyogtak fenyegetően, ha lejjebb ereszkednének, elsodornák a házakat, mint valami túlvilági tank. Az eső egykedvűen, végeláthatatlanul verte a fákon az utolsó leveleket, a nádtetőt, visszaverte a kéménybe a füstöt, összemosta a láthatárt, a nappalokat az éjszakával s az új sírt a régiekkel.”

A túlnyomórészt tragikus történetekből konok bizakodás érződik: meg kell változtatni az emberek körülményeit, a szegénységet és a magányt, s akkor az ember emberebbül él, dönt és viselkedik. Több novellában falusi értelmiségi – orvos, patikus, hazalátogató egyetemista – egy **más világ** küldöttje – meséli el a történetet; az értelmiségi – Galgóczi fölfogásában – **tanú**. S mintha a tanú az ország nyilvánossága előtt a József Attila-i eszmét

sugallná: „Emeljétek föl szívünket! Azé, aki fölemeli!” Vagy Galgóczi egyik hőséne megfogalmazásában: „Egy vezetőnek nem szabad nem tudnia: ha egy nép elesett és igénytelen, azért is mi vagyunk a felelősök.”

Kár, hogy az emberöltőt magába foglaló időszakból, mely a novellák-ból feltárul (a háború éveitől napjainkig), viszonylag keveset tudunk meg a **ma** parasztemberéről. A tényfeltáró riporternek páratlan író mintha kevésbé bensőségesen viszonyulnak novelláiban a mai falu gondjaihoz, mint a tegnapiakhoz és a tegnapelőttiekhez. És ennek okát abban sejtem, hogy nem tud elszakadni a határhelyzetektől; átélte a korszakváltás nagy tragédiáit – és most, a konzolidáltabb viszonyok között nem érzékeli eléggé a hétköznapibb, kevésbé látványos emberi drámát. A falu életével foglalkozó irodalomnak végre ki kellene nőnie a **grand guignol**-ból; az írók, filmesek nem is elhanyagolható része (külföldön is!) hozzászózott ahhoz, hogy falura megy **vért látni**, mert a város túlságosan sívár és eseménytelen. S a másikatja, sokaknál tapasztalható felszínesség: a falusi – állítólagos – újjgazdagok elleni, túlzó hangulatkeltés. A városban kevésbé tűnik föl az autó, a luxuslakás; faluhelyen mindjárt rosszhiszemű gyanút kelt. Helyénvaló lehet ez is, de csak akkor, ha az író a tünettől eljut a szükségszerűségig. Galgóczi problémalátása, kérdésföltevése mindig végtelenül tiszteletreméltóan éles és bátor; de az emberábrázolásban mintha megéreződne, hogy egy idő óta nem belülről, hanem kívülről szemlélődik: elszakadt önnön falusi élményeitől, s most már nem falusi szemmel, hanem írószemmel lát. Kissé elnagyoltnak érzem például a riportjaiból oly hitelesen megismert téeszelnökfigurát, a **Kinek a törvénye?** kötet – címadó novella hőseit. Még akkor is, ha a harácsolás, s a dzsenti-utánozgató úri-murizás korántsem ismeretlen napjaink életéből. Minél tipikusabb egy társadalmi jelenség, annál különösebb ábrázolást igényel – a hitel érdekében. A falusi újjgazdagok a **Redőnyös-ház**-ban is kissé sematikusan, ríkító színekben mutatkoznak. Valahogy mintha már visszaköszönnének a sportkocsin száguldozó, méregdrága olasz pulóverekben feszítő, nagypolgárian nyegle kispolgár-lányok és asszonyok – régies szóval: a vampok. Létezik ez a típus, kétségtelen; de a beleérezést, az odaadó és bensőséges ábrázolást, a lélektani motiválást e figuráktól sem takaríthatja meg az író. Csak akkor állíthat elének hús-vér alakokat, ha szeretettel ábrázolja mégoly gyűlöletes jellemüket . . . Úgy érzem, nincs joga az írónak ahhoz, hogy gyűlölje, megvesse saját figuráit: csupán **gyűlöltetni** van joga! S erre csak úgy képes, ha legelvetemültebb hőseit is belülről éli át – ha megszenved az olvasó gyűlöletéért.

A novellákhoz csatolt dráma, **A főügyész felesége** jó irányban lép egyet ezen az emelkedőn. Középpontjába olyan asszonyt állított, aki egyformán szeretetre – és ellenszenvre méltó. Az ötvenhatos események ideje táján játszódó dráma politikai gondolatok egész sorát ütközteti össze, s mindvégig érezzük az író politikai illetékességét – ha szabad így mondani: **elfogulatlan pártosságát**. De a dráma alapjában az emberi szenvedély (az asszonyi nagyravágás, feltörekvés, érzékiség, a bámulatra méltó női **erő**) színjátéka – és ezért jó mű. Politizáló, történelmet csináló, történelmi alkalmat elherdáló, hivatásnak élő és démonian önző embereket ábrázol – az emberi természet oldaláról. Honoré de Balzac is mindig „az emberi termé-

szetről" beszélt, s az emberi társadalom mozgását ábrázolta. Galgóczi Erzsébet is ezen az úton jár. A mai kor minden eddiginél bonyolultabb gondjait véleményem szerint a részletfölfedezések fokozott érzékenységgel és intenzív ábrázolásával közelíthetné meg. (Szépirodalmi K. Bp. 1971.)

Alföldy Jenő

Gyárfás Miklós: Madách színháza

Az utóbbi évtized szellemi életének egyik jellemző jelenségeként számon tartott Madách-kultusz gazdag irodalmat szült, amelyet Gyárfás Miklós könyve nem egyszerűen gyarapított, hanem egyszersmind tovább bővítette a Tragédia költőjének pályaképét, életművét elemző írások műfaji kereteit. Nem tanulmánygyűjtemény e kötet – hiszen ahhoz nem elég egzakt, több helyütt vázlatos –, az esszéisztikus ízű írások közé viszont a „Mária királynő” erősen átdolgozott, modernizált változata „keveredett”, minélfogva a szabályos kategóriák szerinti adekvát műfaji megnevezése aligha lehetséges.

Egy biztos: színházi ember és Madách-rajongó a kötet szerzője. Élet-sorsa, szépírói munkássága, dramaturgiai tevékenysége tette azzá. A színpad tájékán érzi igazán jól magát, ott talált rá önnön világára: „Nekem a színházban mindig az adja a legnagyobb élményt, ha szembenézhetek létezésem realitásával . . .” Madách Imrétől távol esett ugyan a kulisszák birodalma – összesen kétszer volt színházban – és színpompás képzelőereje magányosan, színházatlanul alkotott színházat, Gyárfás mégis „szellemi testvérségét” véli felfedezni e nagyra becsült életműben: „Abban a színházban, melynek lehetőségét Madách teremtette meg Magyarországon, első-sorban a gondolkodás élvezetét kaphatja meg a néző . . . Gondolkozom a színházban, magamon gondolkozom. Madách színházában érdekessé válik a megszokott tény, az, hogy ember vagyok.” E nem titkolt – látszólagos ket-tős, de bizonyítottan egyetlen – szenvedély képezi könyvének vörös fonalát, teremt meg gondolati egységét, amely végül is elfeledteti a formai sokszí-nűség eleinte zavaró hatását.

Mint egy jó színpadi mű, úgy épül fel tehát e kötet is: prológussal az élén, nyomában a téma iránt érdeklődést keltő értekezéssel – a magyar színjáték közel két évszázados történetéről, a mintegy ötvenezer színészről, akik közül legfeljebb tizeket őriz az emlékezet –, amelyeket Shaw, Csehov, Lorca, Miller, Dürenmatt, Sartre egy-egy művének dramaturgiai sajátosságait vizsgáló fejezet követ. S e sorban jelenik meg először a könyvben Madách, aki a „Férfi és a nő” című drámájával új, modern mítoszt alkotott a szépség elérhetetlenségéről s ezzel tulajdonképpen színházprogramot adott. Ahhoz a

forráshoz folyamodott – idézi Gyárfás Sötér István gondolatmenetét –, amelyből Madách a modern drámairodalom megújulását remélte: a mitológiához, ami a bibliával és népköltéssel együtt egy szélesebb közösség tudatának birtoka, „Madách nagy újdonsága az, – fedezi fel Gyárfás Miklós – hogy drámájának történése filozófiai cselekménnyé válik. A XX. század drámájának világirodalmi szintje ez . . .”

A következő feljegyzés már nem a bevezetéshez, hanem szorosan a könyv gerincét képező drámához kapcsolódik. Azokat az élmény- és gondolat-töredékeket rögzíti szabálytalan napló formájába, amelyek Londonban a „Mária királynő” madáchi hangulatához és a korszerű értelmezéshez egyaránt megfelelő miliő keresése közben érték az átköltésre elszánt, szorongásokkal teli író. Tornyak, bástyák, kastélyok, katedrálisok történelmi látványai nem adták az elképzelt megoldást, amelyet végül is a Victoria-Albert Múzeumban, az angol bútor történetének egyik színterében talált meg. „Itt van a homályosan világított teremben a drámakomponálásra alkalmas színpad. Egy hatalmas mennyezetes ágy . . . A színpad egyetlen királynői ágy lesz. Olyan, amilyenné az álom szorongásában megkövesztí a vergődő királynő képzeletvilága. A romantika valószínűtlensége gyakran egyező az álom valószínűségével. Mária álmára hangszerelem a drámát. Ezen az ágyon jelenítem meg a történelmet.”

S a „színpadképtelen” Madách dráma először Gyárfás Miklós újraköltésében 1970. december 19-én került bemutatásra a Szegedi Nemzeti Színházban. A Madách-kiadásokban továbbra is az eredeti szöveg áll, Gyárfás munkája nyomtatásban csak e kötetben olvasható. Az eredeti „Mária királynő”-től mind drámaszerkezeti, mind nyelvi tekintetben eltér, szellemében azonban teljesen hű maradt Madáchhoz. Az ironikus tragédia jelleg dominál Gyárfásnál is. Ez az irónia emberi léptékű, történelmi erejű. I. Nagy Lajos leányáról mintázott „Mária királynő” „az elhivatottság hősi helytállásaiban, megpróbáltatásaiban jut el bizonyos askzétikus nagysáig. Az emberi egyénisége és a társadalom megújulásába vetett hit annak a dramaturgiának az alapja, amely a régi és az új „Mária királynő”-t jellemzi.”

E sikeres átdolgozás is bizonyítja mindazok igazát, akik Madáchban nem „csupán” a Tragédia íróját látják. Kétségetelen, hogy egyéb művei – a „Mózes” kivételével – inkább csak irodalomtörténeti, semmint színházi értékek, valójában drámai lehetőségek, amelyekből azonban – alapaondolattal megtartva, de a korabeli romantikus dráma divatjának kellekeitől mentisztítva – lehet napjainkban is életképes darabot „csinálni”. A Madách-drámák reneszánszának szelleme – Gyárfás Miklós dicséretére mondva – a „Mária királynő”-t sem kerülte el, amely így – a „Mózes”, a „Csak végnapjai” és a „Csak tréfa” után – kapcsolódhatott színházi kultúránk vérkeringésébe, része lett a színháztörténetnek is.

Madách színházát Gyárfás a tragikus irónia színházának nevezi. E nézőpont jellemzi a Traaédiát – amelyhez véauilis minden Madách-kutató eljut – elemző kötetzáró írást is, amely eredeti szemlélete, gondolataazdaqsága révén a könyv legérdekesebb fejezete, mondhatni csúcspontja. Az előzmények ismeretében természetesnek hat, hogy Gyárfás a Traaédiáról is színpadcentrikus elemzést írt. „Madách színpada épooly közel áll a misztérium-színpadhoz, mint Shakespeare-é. Két különböző megoldás a világszínpad

mindennapi színházzá tételére. Az elmúlt évszázadok során kevesen figyeltek erre. A Madách iránti rajongás (Alexander Bernát) és a fanyar ellenszenv (Lukács György) egy vonatkozásban közel áll egymáshoz. Mindkét álláspont elfeledkezik a színpadról. Madách még ma is túl gyakran szerepel elvi kérdésként, és nagyon ritkán foglalkoznak vele mint drámaíróval" – írja.

A drámaíró Madách alapvonását, dramaturgiájának lényegét Gyárfás – mint ahogyan minden Madách-csal foglalkozó írásában érzékeltette – a hiúság tragikus ábrázolásában látja. Itt azonban központi problémává válik e gondolat, egészében ennek szenteli tanulmányát. „Madách a hiúságot nem jellembeli hibának ábrázolja, hanem az emberrel és Istennel együtt született tulajdonságnak. Ez ironiája lényege. Nem neveteti ki a hiúságot, ellenkezően, tragikusnak látja.” Gyárfás végigvezeti e „hiúságszálat” a Tragédia valamennyi képén s mindenütt igazolva látja feltevését. Így értelmezi a mű befejezését is: „Am mondatról mondatra világosabb lesz, hogy a küzdő felek nem tudják legyőzni egymást. A Pártütő már elsompolyogni készül, anynyira únja a céltalan játékot, az Úr parancsára azonban maradni kényszerül, s mi több, a pártütő szerepét kell tovább játszania. Az Úr helyzete sem kevésbé ironikus. Lucifert azért kell túrnie, mert szüksége van rá. S az ember? Ádám kérdez. „Van-é jutalma a nemes kebelnek?” – tekint kíváncsian, szerencsétlenül, esdekelve a Kis Hiú a Nagy Hiúra. S az Isten megkerüli a választ. Nem tudja? Nem tudhatja? Ő maga a válasz, amely nem tűr több fogalmazást? Vagy nem tud többet mondani, mint a kérdező Ádám, aki már földidézte a célt a küzdelemben?”

Az egész magyar drámairodalomban egyedül Madáchnak sikerült olyan befejezést írnia, ami felér a kezdet érdekességével, sőt talán túl is szárnyalja azt. Az emberi értelem célját tekintve – Gyárfás szerint – Madách adja a legizgalmasabb választ a világ drámairodalmában. De nem a „Mondottam ember: küzd és bízva bízzál” – monarchikus jelmondatában, hanem az angyalok zárókórusában, melynek utolsó sora szerint Isten megengedi, hogy az ember helyette cselekedjék. Isten helyett cselekedni, ez több, mint hivatalosan engedélyezett, mennyeien demokratikus jogok királyi programja, ez már lehetőség döntésre, felelősségre, önállóságra, közösségalkotásra, más szóval az értelem korlátlan szabadságára.”

„Gyárfás színházának” függőnye epilógussal zárul, amely tiszteletadás – csakúgy, mint az egész könyv – a madáchi életmű előtt. Az ilyen – és ehhez hasonló – tisztelgések a legméltóbbak a közelgő újabb Madách jubileum szelleméhez.

(Szépirodalmi Kiadó, 1972.)

Csongrádi Béla

A filmforgalmazás néhány időszerű kérdése

Az ember örökös vágya, az élet, a mozgás, élettelen eszközökkel való imitálása, utánzása, megörökítése. A Font de Gaumei barlangfestménytől, Exekiasz feketealakos amforáján, Michelangelo Mózesén s a leírhatatlanul sok korszak számolhatatlanul sok alkotásán át a mai film mind-mind hű tanúja ennek. J. Gregor mondta azt a meghökkentő véleményt, hogy: „A film egyidős az emberiséggel” Az előbbi megállapítás után ez nem is tűnik hihetetlennek, még akkor sem, ha figyelembe vesszük, hogy a film, mint technikai s művészeti „felfedezés” mintegy háromnegyed évszázada létezik.

Figyelembe véve a már említett példát, mily sok idő telt el a Font de Gaumei barlangfestménytől Mózes létrejöttéig is; mily semmiség az eltelt idő az első „megmozdult” képkockától a technikai trükkökkel s művészi fogásokkal, mély emberi gondolatokkal teli filmig. Mindehhez hozzájárult, pontosabban mindezt elősegítette a technika gyorsiramú fejlődése. A film hamar megszűnt szenzáció lenni, a művészet hívei felfedezték jelentőségét és sikeresen állították Kalliope, Erato, Melpomene, Thalia, Urania szolgálatába.

Megszületett az alkotók álma, ez a szintetikus művészeti ág, egyesítve magában az élő szó varázsát, a mozgás, a tánc könnyedségét, a színek harmóniáját, a zene felemelő érzését, s mindazt amit aprólékosan, bár tökélyvel, adnak más művészeti ágak. A művészetek között monopolhelyzetbe került, a tömegek kedvence lett s csupán az utóbbi pár évben rendítette meg uralmát a technikai forradalom egy új „csodája” a televízió. A film jelentőségét már Lenin is látta, kijelentve: „... Az összes művészetek közül számunkra legfontosabb a film.” A mozgó kép tehát a kultúra, a szocialista kultúra terjesztésének is egyik fő, de mondhatnók legfontosabb eszköze lett. A már kialakult formátumú játék, dokumentum, tudományos és ismeretterjesztő valamint más stílusú és kategóriájú filmeket, a közönség elé kellett vinni. Kezdetben, talán ez természetes, mint szenzációt a pénzszerzés, a gazdagodás nagyszerű forrását mutogatták. A művészetnek felfedezett film, elsősorban a szocialista országokban, szerencsére ma már messze jár ettől az úttól. Magyarországon a felszabadulás után a fokozatosan állami kézbe vett mozik a szocialista kultúra elterjedésének fő bázisai lettek. Az összehangoltabb, mind jobb munka érdekében valamiféle összhangot kellett teremteni a filmszínházak között, egyfajta szövetséget, összetartozást, némi függést kellett létrehozni. Fokozatosan kialakultak a Moziüzemi Vállalatok, melyek ma már megyénként s a fővárosban szorosan összefogják a mozikat.

A film nézője kevésbé van tisztában azzal, és talán nem is baj, ha nem tudja hogyan jut el a film a vászonig. A Moziüzemi Vállalatok tevékenysége, de nagy többségében maga a vállalat is ismeretlen előtte. És ebben is van valami jó. Amikor a néző valamilyen formában érdeklődik a mozi fenntartója után, rendszerint az valami problémát takar. A néző képet néz, hangot

hall s nem érdekli, mindez hogyan jut el hozzá. Célja a film megtekintése, s nem technikájának megismerése. Eszrevenni sem szabad, hogy a kép vetítógépből jön, s a hangot erősítő teszi hallhatóvá, a képnek „elni” kell a vetítőernyőn. Ezt a feladatot megoldani nem könnyű. Létrehozni, a Moziüzemi Vállalatok munkájának egyik szervezete. Mindez óriási erőfeszítést kíván, és még növeli a problémát a fluktuáció s az oly sokszor megelőzhetetlen szakmai naivitas. Az avuló kinotechnikai berendezések megnehezítik az egyre nagyobb igények kielégítését, a televízió kétségtelen nagyobb technikai előnyök kompenzálását. A televízió még mindig eleven varázsát nehéz legyőzni, még akkor is, ha a mozival társnak tekintjük ma már; „kiegészítő” kommunikációs eszközök lettek egymás mellett, akkor is, ha a film színes technikája sok mindent legyőz a televízióval szemben. A tv adta információ frissesség és abszolút kényelem hamar, de remélhetőleg nem sokáig, „leigazta” a kényelemre oly hajlamos embert.

A lehetőségek továbbfejlesztése is a televíziót segíti. A filmvetítés meg lehetőségek korlátozott lehetőségei csupán az adott berendezések módosítását, korszerűsítését engedik, de új, esetleg meglepő, fordulatot jelentő újítást csak nagy ritkán lehet felmutatni, hiszen a vetítés elve és gyakorlata úgy tűnik hosszú-hosszú távon változatlan marad. Ugyanakkor a televízió színes változata, a video-kazetta, a video-lemez, a megvásárolható, szalagra felvett műsorok, a készülékek kicsinyített változata, és ki tudja hany, még bujkáló, megvalósíthatatlan ötlet jelenthet bizonyos fokú veszélyt a mozi számára. Eppen ezért a Moziüzemi Vállalatokra hárul az a nem kjs feladat, hogy azokat a lehetőségeket, amelyeket a technikai fejlődés adni tud a moziknak, maximálisan kihasználja.

Újra és újra, mind nagyobb számban jelennek meg filmek. Jók, rosszak, művészi és szórakoztató, a filmművészet hatalmas területén belül a számos kialakult, fejlődő s kísérletező stílus és irányzat jegyében. A nézővel tudatni kell, a film létezését, valamilyen formában kedvet kell csinálni ahhoz, hogy megnézze. A komoly anyagi fedezetet, munkát s ezernyi ötletet kívánó propaganda feladat végrehajtására a Moziüzemi Vállalatok műsor- és propagandaosztályokat hoztak létre, melyeket az utóbbi időben nagyon helyesen, a megnövekedő feladatok megoldásának könnyítése érdekében, több megyében művészi csoporttal egészítettek ki.

Ismét egy hasonlítás a televízióval. Míg a tv programját a posta a rádióújság segítségével házhoz viszi, vagy a készülék tulajdonosa az újság-árusnál megveszi, addig a mozik műsorát, a hirdető plakátokat, prospektusokat, ki kell vinni az utcára, be kell vinni a gyárakba, az iskolákba s hirdetni a sajtóban. A televízióban látott film, s egyéb műsornak csupán visszhangja lehet, maximálisan egyszer megismétlik, de a mozikban játszott film többször pereg s az esetleges rossz vélemény, kritikával szemben meg kell győzni a nézőt, ha nem is a film jóságáról, de arról, hogy ő maga alkosson véleményt a film megtekintése után. Szerteágazó, bonyolult, buktatókkal teli út. A propagandamunka eredményét nehéz felmérni, hiszen nagyon is relatív eredmény a bizonyos filmekre eső nézőszám. Még eredményesebb munkát végezni úgy lehetne, ha a vállalatok moziparkjában az alkalmazottak akár csak egy bizonyos hányada rendelkezne kinotechnikai, filmesztétikai és mű-

sorpolitikai ismeretekkel. Sajnos, és ismét a már említett fluktuációra kell hivatkozni, nagyon sok helyen az alapok sincsenek meg. Az oktatást, a propagandamunkát így belső feladatnak is kell tekinteni.

Világszerte cikkek jelennek meg a film válságáról. Duncan Crow mérészen kijelentette, a nézőszám ijesztően csökkenő statisztikáját látva, „... a filmgyártás, úgy, ahogy azt ma ismerjük, már megszűnik létezni.” S mindez a hatvanas évek végén hangzott el. A filmipar azóta is ontja a filmeket, bár a nézőszám szembetűnően csökken még ma is. Szerencsére Crow a hetvenes évek elejére tett jóslata nem vált be.

A nézőszámmal kapcsolatban legyen szabad még két idézetet leírni. Mindkettő Penelope Houston a hetvenes évek filmjéről szóló írásából való.

„A nézőszám világszerte való csökkenését még mindig a filmművészet helyzete okozza, s ez annyira az üzleti élet állandó tényezőjévé vált, hogy egyre kevesebbet beszélünk róla.”

„A filmipar azonban mindenfelé mégis érdekes módon igen jól tartja magát. Ide-oda csúszkál a közízlés bizonytalan lejtőin, találgatja, hogy mi következik majd, hirtelen fordulatokkal cselezi ki a veszélyeket, és egyre inkább cinikusan vélekedik a maga közönségéről.”

A Moziüzemi Vállalatok komoly feladatnak tekintik a nézők visszaszerzését a filmnek, noha ez nem kizárólagosan az ő feladatuk. Sok múlik a nézőn is, akinek, s ezt nehéz leírni, kényelmét kell feláldozni a filmért. Nagy hiba lenne a filmgyártásban fellelhető hibák mellett a nézőre háritani a „felelősséget”, – mint ahogy azt ma sokan – csupán kényelemből teszik. A felgyorsult életritmus ezer más információt, problémát hozott magával. A könnyen elérhető információk hamarabb lekötik a figyelmet, az időben és térben közelebb eső eszközök erősebben vonzzák az embert. A leendő nézőnek már kevés, vagy egyáltalán nem marad ideje a mozik műsora után érdeklődni. Elérni azt, hogy a mozi is „közelebb eső eszköz” legyen, a filmszínházak műsorát a propaganda munka szerteágazó útján „házhoz kell szállítani.” A feladat oroszlánrészét magára vállalja a Moziüzemi Vállalat, de a közvetlen kontaktus megteremtésére részt kellene vállalni társvállalatoknak, elsősorban a művelődési központoknak. A gyakorlat sajnos, az esetek nagy százalékában inkább azt mutatja, hogy a filmvetítés a kultúra házában teher. Nem tekintik programjuk szervező részének, kiegészítő, nevelő és szórakoztató eszköznek, csupán egy kötelező, számukra hasznot nem hozó valaminek. Találkozunk ilyen jelenséggel ott is, ahol az intézet vezetője egyben a mozit is kézben tartja. Szorosabb összefogásra lenne szükség ezen a téren. Valamivel jobb a helyzet, bár közel sem kielégítő, a vállalatoknál, iskoláknál s más, nagyobb tömeget összefogó szervnél és szervezetnél, igaz ezek is elsősorban akkor reagálnak, ha egy-egy kiemelt filmről értesítést, esetleg az irányító politikai szerveiktől ajánlást kapnak. Itt kell belépni a Moziüzemi Vállalatnak. Ha már kialakultak e nem éppen pozitív „szokások”, több segítséget kellene nyújtani s a szokást, rendszeres mozilátogatássá változtatni. Ne kényszer, de szükségszerű legyen a filmvita, esztétikai előadás, filmklub és más számos, a film művészetével, gondolataival, technikájával kapcsolatos, a filmet népszerűsítő előadás. Oldja a kényszerűséget és népszerűséget ad az említetteknek, ha összejevetel alatt az előadó nem hadarja el a

„magas szintű” véleményt vagy véleményét, hanem hallgatókhoz vegyülve, vitába száll velük, vagy osztja véleményüket megfelelő érvekkel alátámasztva.

Számos új kezdeményezésre van szükség, a közönséget meg kell lepni, hiszen a már említett technikai nehézségeket is valamiképpen ellensúlyozni kell. A filmművészet, a filmgyártás hullámaint is „ki kell védeni”. A természetes végeredményben az lenne, ha a közönség ezeket a dolgokat, s magát a propaganda munkát nem venné észre.

A leírt dolgok a gyakorlatban hogyan realizálódnak, arra vegyünk egy helyi példát. Az apropót az is adja, hogy a Nógrád megyei Moziüzemi Vállalat ez évben megkapta a Kiváló Vállalat kitüntető címet. A vállalat munkája egy bizonyos fokig számokkal is mérhető. Azért bizonyos fokig, mert adatokkal a nevelő munka hatását, eredményét kimutatni lehetetlen.

De lássunk egy pár adatot, amely megiscsak mutatója a vállalat munkájának. A következőkben felsorolt jellemzők az 1968-as év eredményeihez viszonyítottak. A látogatók száma a bázis évében 1 555 000 fő. 1969-ben 5 százalékos visszaesés mutatkozik, 1970-ben 1 587 000 a nézők száma, míg 1971-ben, s ez az eredmény országos viszonylatban a legjobb, 1 610 000. Ugyanekkor a 18 megyében és a fővárosban ezek az adatok a bázistól állandóan süllyedő görbét adnak. Az egy előadásra eső látogatottság 84 fő 1968-ban, ez egy fővel csökkent 1971-re, de így is Zala megye után (100 %) országosan a második legjobb eredmény (98,8 %).

Az egyik legfontosabb akció az ifjúsági nevelőmunkát elősegítő előadások megszervezése, megtartása. Ennek eredménye Nógrád megyében a következőképpen alakult. Az ifjúsági előadások száma 1971-ben háromszázötvenkilenc, 63 987 látogatóval. Egy előadás nézőátlaga 178 fő. Az akciós látogatók száma 120 329.

Az országos eredménnyel összevetve az ifjúsági előadások száma a megyében az összes előadások 1,8 %-a, a látogatók százalékos aránya pedig 11,4. Sajnos ezen a téren, bár a bázishoz képest emelkedés van, nagyon sok a tennivaló, hiszen, ha csak a lehetőségeket vesszük figyelembe, van és lehet mit tenni, mert ezek a számok az országos statisztikai táblázatának középérésén foglalnak helyet.

Ezek az eredmények még mindig nem lehetnek megnyugtatóak. Nem csupán a statisztika kedvéért, de kissé durván fogalmazva, a kultúra terjesztéséért, növelni kell a nézők számát. Kulturáltabb körülményeket kell biztosítani a film élvezéséhez. A hang és képtechnikai berendezések folyamatos karbantartásával, korszerűsítésével a tökéletesebb vetítésért kell munkálkodni. A propaganda- és szervezőmunka el kell, hogy juttassa a nézőt a filmhez, a filmet a nézőhöz.

A kitüntetés, az országosan kiemelkedő eredmények kötelezik a Vállalatot. Folytani kell a nagy munkát, hogy a film mind érezhetőbben tanítson, neveljen, szórakoztasson. Legyen közügy a film!

Befejezésül még egy idézet. Penelope Houston írja: „ . . . Tudjuk azonban, hogy a forgalmazás és a mozihálózat az, amely legnehézkesebben, legnyikorgóbban alkalmazkodik a változásokhoz – lassan, de mégiscsak alkalmazkodik.”